

місцезаляження: *Jinete chico en caballo grande, una pulga sobre un elefante* (досл.: Маленький наїзник на великому коні, блоха на слоні).

Паремії у яких **ТВАРИНА-агенс діє на ЛЮДИНУ-пацієнс** поділяються на такі, де людина виступає 1) **об'єктом фізичного насильства** (17 ПАК): *Al último siempre le muerde el perro* (досл.: Останнього завжди кусає собака); 2) **об'єктом знищення** (5 ПАК): *El buey manso mata al amo* (досл.: Смирний віл вбиває свого хазяїна); 3) **об'єктом споживання** (4 ПАК): *Hasse cordero y te comerán los lobos* (досл.: Стань бараном, і тебе з'їдять вовки); 4) **реципієнтом негативного ставлення** (6 ПАК): *Si tu caballo te teme, teme a tu caballo* (досл.: Якщо тебе боїться твій кінь, бійся свого коня); 5) **транспортним засобом** (1 ПАК): *Mozica guapa y tonta, hasta el más burro la monta* (досл.: На гарній і дурній служниці навіть найбільший віслук їздить).

Відношення **ТВАРИНИ-агенса, яка діє на ТВАРИНУ-пацієнс** реалізується у ситуаціях, коли ТВАРИНА-пацієнс виступає 1) **об'єктом переслідування** (12 ПАК): *Al ratón que no sabe de un agujero, el gato le pilla presto* (досл.: Мишу, яка не знає про нору, швидко кіт ловить); 2) **об'єктом споживання** (5 ПАК): *Al pescado dormilón, se lo traga el tiburón* (досл.: Рибку, що спить, ковтає акула); 3) **об'єктом отримання інформації** (1 ПАК): *La mula con mataduras, de lejos ve venir las urracas* (досл.: Мулиця з ранами здалеку бачить наближення сорок).

Висновки. Фреймовий аналіз дав змогу визначити основні семантичні ролі базових концептів ТВАРИНА і ЛЮДИНА (агенс, пацієнс, реципієнт, інструмент, локатив) і виділити три типові моделі взаємодії у межах акціонального фрейму:

ЛЮДИНА-агенс → ТВАРИНА-пацієнс

ТВАРИНА-агенс → ЛЮДИНА-пацієнс

ТВАРИНА-агенс → ТВАРИНА-пацієнс

Найбільша кількість паремій актуалізує першу модель, у якій семантична роль людини є активною на протигагу пасивній ролі тварини. Це свідчить про антропоцентричний характер стосунків людини і тварини у досліджуваному фрагменті мовної картини світу. Людина визначає своє домінуюче положення над твариною і використовує анімалістичні образи як мірило для формування уявлень про себе.

Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні відношень між анімалістичними концептами, структурованими посесивним, компаративним, таксономічним та предметним фреймами.

Література

Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов // Вісник Черкаського ун-ту. Сер. Філологічні науки. – 1999. – № 11. – С.12–25. *Кривенко Г.Л.* Експліцитні та імпліцитні зоосемізми: концептуальний аналіз (на матеріалі англійської та української мов) // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2005. – Т. 8, № 1. – С. 66–81. *Кубрякова Е.С.* Когнитивная лингвистика и проблемы композиционной семантики в сфере словообразования // Известия Академии наук. Серия литературы и языка. – 2002. – Т. 61, № 1. – С. 13–24. *Левченко О. П.* Фразеологічна репрезентація світу / О. П. Левченко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. – 2002. – С. 307–315. *Минский М.* Фреймы для представления знаний: Пер. с англ. – М.: Энергия, 1979. – 152 с. *Рахилина Е.В.* Когнитивный анализ предметных имен. Семантика и сочетаемость. — М.: Русские словари, 2000. *Филлмор Ч.* Фреймы и семантика понимания: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1988. – Вып. 23: Когнитивные аспекты языка. – С. 52–92. *Шенк Р.* Обработка концептуальной информации: Пер. с англ. – М.: Энергия, 1980. – 361 с.

УДК 82-21(410.1):81'4

МОРОЗ О.Л.

(Херсонський державний університет)

КОМБІНАТОРИКА КОНЦЕПТІВ ЯК ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ТОНАЛЬНОСТІ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ

У статті розглянуто питання комбінаторики концептів в рамках художнього твору, яка визначається як один з лінгвокогнітивних механізмів реалізації тональності, виявлено основні комбінаторні схеми, актуалізовані в поезіях з песимістичною тональністю.

Ключові слова: тональність, комбінаторика, комбінаторні схеми, комбінаторні потенції.

Мороз Е.Л. Комбінаторика концептов как лингвокогнитивный механизм реализации тональности поэтического текста. В статье рассмотрен вопрос комбінаторики концептов в рамках художественного текста, которая определяется как один из лингвокогнитивных механизмов реализации тональности, определены основные комбінаторные схемы, актуализированные в стихотворениях с песимистической тональностью.

Ключевые слова: тональность, комбінаторика, комбінаторные схемы, комбінаторные потенции.

Moroz O.L. Conceptual combinatory as one of the lingvocognitive mechanisms of creating poetical tonality. The article reveals

the problem of conceptual combinatory which is defined as one of the lingvocognitive mechanisms of creating poetical tonality, determines main combinatory schemes in poems with pessimistic tonality.

Key words: tonality, combinatory, combinatory schemes, combinatory potency.

У рамках структурної парадигми лінгвістики загально визнаним є той факт, що однією з загальних та обов'язкових властивостей усіх одиниць мови є їх здатність до сполучення з іншими мовними одиницями або їх комбінаторика [Солнцев 1977, с.268]. У руслі традиційної лінгвістики термін *комбінаторика* вживається в значенні «взаємодія», що дозволяє дослідникам говорити про фонетичну комбінаторику («взаємодія фонем») [Мамедов 1985], лексичну комбінаторику («взаємодія будь-яких одиниць мови, у тому числі слів») [Солнцев 1977, с.267-290], синтаксичну комбінаторику (взаємодія елементів синтаксичної конструкції в рамках певних моделей та згідно певним правилам) [Йейтс].

Враховуючи тісний взаємозв'язок між мовним та концептуальним рівнями, можемо говорити і про «універсальну та істотну здатність концептів до поєднання між собою» [Луцьова 2006, с.161], оскільки людина мислить не ізольованими когнітивними одиницями, а їх комбінаціями [Маляренко]. **Метою** нашого дослідження є визначення ролі комбінаторики концептів в процесі реалізації тональності поетичного твору. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких *завдань*:

- розглянути існуючі підходи до визначення комбінаторики у сучасній лінгвістиці;
- окреслити коло поетичних текстів, в яких розглядається механізм комбінування концептів;
- виявити основні комбінаторні схеми, актуалізовані в американських поетичних творах ХХ ст.

з песимістичною та оптимістичною тональностями.

Предметом нашого дослідження є текстова категорія тональності американських віршів, а **об'єктом** виступають основні комбінаторні схеми концептів, що сприяють реалізації певного різновиду тональності.

Вивчення проблеми тональності поетичного твору привело нас до визначення цієї текстової категорії як такої, що нерозривно пов'язана з емоційно-вольовою настановою автора, виражає його емоційно-оцінне ставлення до зображуваного в тексті. Фрагмент дійсності, змальований в рамках поетичного твору, подається читачу під кутом зору автора, з позицій його індивідуального світосприйняття, оригінального бачення подій та речей, специфічної індивідуально-авторської інтерпретації навколишньої дійсності. Поява наприкінці ХХ століття когнітивної лінгвістики уможливила вивчення ментальних процесів, які відбуваються при сприйнятті та пізнанні оточуючої дійсності на матеріалі мови [Попова, Стернин 2007, с.12]. Питання ж про те, яким чином здійснюється зв'язок мови зі світом, як мовні засоби пов'язані зі сприйняттям та інтерпретацією навколишньої дійсності, досліджуються за допомогою різнобічного аналізу *концепту*, який визнається основною оперативною одиницею усієї картини світу, певним квантом знання [Краткий словарь когнитивных терминов, с. 90-92].

Серед проаналізованих віршів американських поетів ХХ ст. нами були обрані ті, в яких актуалізовані концепти БАТЬКИ та ДИТИНА, оскільки тональний діапазон таких віршів представлений усіма визначеними нами різновидами тональності [Мороз 2011]. Однак, основну увагу дослідників, які працюють в руслі когнітивної парадигми, привертають комплексні об'єкти та різноманітні зв'язки між ними або, користуючись метафоричним висловленням Т.В. Луцьової, «концепти цікавлять когнітивну лінгвістику не як самотні вежі, відокремлені від усього світу, а як багатомірні пазли, що можуть поєднуватися з іншими концептами-пазлами в багатьох площинах» [Луцьова 2006, с.161].

Філософське осмислення комбінаторики полягало у визнанні її однією зі складових будь-якого акту творчості, яка вимагає спочатку аналізу (членування цілого на частини), а згодом і синтезу (поєднання частин в єдине ціле) [Лейбниц 1984, с.122]. Оскільки поетичний текст є, безсумнівно, результатом акту творчості письменника, вважаємо можливим залучення такого трактування при визначенні ролі комбінаторики концептів у створенні тональності поетичних творів. Слідом за А.М. Приходько вважаємо, що кожен вид дискурсу здатен створювати свою власну концептосистему, що формується за допомогою конфігурацій типологічно різних ментальних одиниць [Приходько 2008, с.244], тобто концептів. Так само і поетичні твори містять у своїй тканині не один, а декілька об'єктивованих концептів, вибір яких зумовлений комунікативною метою автора і спрямований на створення певної емоційно-психологічної атмосфери, тобто тональності.

Концептуальний аналіз поетичних творів американських авторів ХХ століття уможливив виявлення 8 базових схем сполучуваності концептів БАТЬКИ та ДИТИНА, реалізація яких в тканині віршів сприяє створенню *песимістичної тональності* та накладає обмеження на створення

тональності комічної і, тим паче, оптимістичної. Отже, до основних *комбінаторних схем* належать:

1) **ДИТИНА/БАТЬКИ + СМЕРТЬ**. Наприклад, у поетичному творі “*The Evergreen*” Дж. Ф. Німса, який починається рядками: *Under this stone, what lies? A little boy's thistledown body* концепт ДИТИНА об’єктивується експліцитно за допомогою словосполучення «маленький хлопчик», яке вживається у присвійному відмінку поруч із лексемою «тіло», яке лежить під каменем, уможливило розуміння того, що дитина не жива і актуалізує у свідомості читача концепт СМЕРТЬ. В рамках цього твору концепт СМЕРТЬ метафорично осмислюється як СОН (*Bedtime, dear, forever*), від якого дитина не прокинеться вже ніколи.

2) **ДИТИНА/БАТЬКИ + ХВОРОБА**. Важливою особливістю такої схеми вважаємо той факт, що хвороба, від якої страждає дитина або один з батьків є важкою та навіть невиліковною, тому в більшості випадків віршів ця схема має модифікований вигляд **ДИТИНА/БАТЬКИ + ХВОРОБА + СМЕРТЬ**. Основними емоційними станами, що характеризують такі вірші та допомагають визначити їх тональність як песимістичну є горе та відчай від безпорадності та безсилля змінити перебіг подій. Так, наприклад, у вірші Дж. Столуорзі “*The Almond Tree*” емоційний стан щастя та надії молодого батька різко змінюється на стан відчаю та болю, як тільки він дізнається про хворобу свого сина: *your son is a mongol/the doctor said*. Концепт ХВОРОБА актуалізується за допомогою медичного терміну на позначення синдрому Дауна, який є невиліковним, виражається в розумовій неповноцінності, супроводжується безліччю інших захворювань і призводить до ранньої смерті. Концепт ХВОРОБА осмислюється автором в термінах концепту МОРСЬКА ПОДОРОЖ: *The hospital – its heave freight/lashed down ship-shape ward over ward-/steamed into night with some on board/soon to be lost if the desperate charts were known*. Ознаки лікарні, в кожному відділенні якої знаходиться безліч хворих людей, проєктуються на ознаки перевантаженого судна, яке вирушає в подорож вночі.

3) Ще однією можливою варіацією вираження емоційного стану смутку та відчаю від непорозуміння між членами родини є сполучення концептів **ДИТИНА + ВІДЧУЖЕННЯ**. Така комбінаторна схема базується на небажанні дитини спілкуватися з батьками, шукати шлях до порозуміння та спілкування, через що батьки відчувають смуток, біль, безпорадність, оскільки дитина є для них найріднішою та найважливішою людиною в світі. Приклад такого відчуження з боку дитини знаходимо в поетичному творі Р. Хадас “*Twelfth Birthday*”. Символічний образ дверей, за якими зачинилась дитина зі своїми друзями під час святкування дня народження, сприяє об’єктивації концепту ВІДЧУЖЕННЯ, оскільки він репрезентує не лише фізичний об’єкт, частину конструкції будинку, але й те непорозуміння, яке відділяє мати від дитини і не дає їм можливості порозумітись і бути близькими одне до одного: *you and your friends are celebrating now/behind a door that's firmly shut*. Емоційний стан відчаю та безвиході підкреслюється тим фактом, що ці двері міцно зачинені і не дозволяють а ні найменшого прояву близькості.

4) Наступною за чисельністю прикладів є комбінаторна схема **ДИТИНА/БАТЬКИ + БІДНІСТЬ**. Поєднання цих концептів в рамках одного поетичного твору сприяє формуванню песимістичної тональності на основі емоційного настрою горя від приреченості важко працювати все життя. Так, наприклад, у поетичному творі К. Каллена “*Saturday's Child*” «суботня дитина», народжена в бідній родині, повинна змалку готуватись змагатись і завойовувати своє щастя у битвах: *I cut my teeth as the black raccoon— /For implements of battle*. Хрещеними батьками «суботньої дитини» є Бідність та Біль: *Dame Poverty gave me my name,/And Pain godfathered me*, що створює стилістичний прийом персоніфікації за допомогою написання слів Бідність та Біль з великих букв та вживання дієслів в активному стані на позначення дії, яку вони виконують. Оскільки хрещені батьки повинні опікуватись дитиною все життя, то виникає емоційний стан відчаю від розуміння, що від бідності та болю нікуди не подітись.

5) Песимістична тональність формується внаслідок реалізації комбінаторної схеми **БАТЬКИ + БЕЗПОРАДНІСТЬ**, оскільки невідворотний процес старіння призводить до фізичної слабкості, погіршення зору та слуху, неможливості жити повноцінним життям. Наприклад, у поетичному тексті Б. Гернсі “*The Lady and the Tramp*” концепт БАТЬКИ актуалізується за допомогою лексичної одиниці *мама (as my mother's memory dims)*, концепт БЕЗПОРАДНІСТЬ об’єктивовано за допомогою низки дієслів на позначення втрати та неспроможності: *she's losing her sense of smell; can't remember ... or sniff*. Оскільки ознаки фізичної безпорадності розглядаємо в рамках цієї комбінаторної схеми як наслідок старіння, то комбінування концепту БЕЗПОРАДНІСТЬ з концептом ДИТИНА вважаємо неможливим. Виникнення фізичної безпорадності у дітей внаслідок хвороби включалось нами до прикладів реалізації комбінаторної схеми ДИТИНА + ХВОРОБА.

6) Іншим концептом, комбінаторні потенції якого накладають обмеження на актуалізацію

концепту ДИТИНА, є концепт СТРАХ. Цей концепт був виявлений нами у поетичних творах з песимістичною тональністю в рамках комбінаторної схеми **БАТЬКИ + СТРАХ**. Так, у вірші Б. Мур "Driving to a Camp Lend-A-Hand" йдеться про те, як батьки їдуть забирати дочку з табору, де вона провела лише 8 днів, а батьки вже відчують безмежний страх, оскільки навколо так багато насильства і загибель чатує на дітей скрізь. Концепт БАТЬКИ в цьому вірші об'єктивується за допомогою присвійного прикметника *наша* перед іменником *дочка*, який лексикалізує концепт ДИТИНА і вказує на те, що люди, які це говорять є її батьками (*we picked our daughter up from camp*). Концепт СТРАХ лексикалізовано у вірші за допомогою лексичної одиниці *сррах* (*It came anyway, that uprush of fear*). Емоційний настрій тривоги, постійного страху за життя дитини супроводжує батьків весь час і не дає змоги насолоджуватись щастям батьківства, оскільки щодня за різних обставин (навіть в самих звичайних і, здавалося б, небезпечних місцях: *at a market, a subway, a school*) десь помирає дитина.

7) Ще 2 % відсотки з усіх проаналізованих нами поетичних текстів, забарвлених песимістичною тональністю, містять у своїй тканині реалізацію комбінаторної схеми **МАТИ + БЕЗПЛІДДЯ**. Актуалізація концепту БЕЗПЛІДДЯ накладає обмеження на комбінаторні потенції з концептами ДИТИНА та БАТЬКО через фізіологічну нездатність чоловіків та дітей до зачаття, а тому лише жінка може відчути усю біль та страждання від неможливості зазнати радості материнства.

Таким чином, аналіз американської поезії, забарвленої песимістичною тональністю показав, що концепти ДИТИНА, МАТИ та БАТЬКО можуть вступати в комбінаторні зв'язки з концептами СМЕРТЬ, ХВОРОБА, ВІДЧУЖЕННЯ, БІДНІСТЬ і сприяти створенню песимістичної тональності. Комбінаторні потенції концептів СТАРІСТЬ та СТРАХ обмежуються в рамках песимістичних творів концептами МАТИ та БАТЬКО. В свою чергу концепт БЕЗПЛІДДЯ може поєднуватись лише з концептом МАТИ. Процентне співвідношення комбінаторних потенцій розглянутих концептів наведено у таблиці. За 100% нами було прийнято 500 поетичних творів американських авторів ХХ століття, забарвлених песимістичною тональністю.

	ДИТИНА	МАТИ	БАТЬКО	Усього
СМЕРТЬ	24%	18%	14%	56%
ХВОРОБА	7%	5%	6%	18%
ВІДЧУЖЕННЯ	5%	2%	3%	10%
БІДНІСТЬ	2%	5%	-	7%
БЕЗПОРАДНІСТЬ	-	5%	-	5%
СТРАХ	-	2%	-	2%
БЕЗПЛІДДЯ	-	2%	-	2%

Подальша перспектива дослідження полягає у встановленні комбінаторних схем концептів БАТЬКИ та ДИТИНА у віршах з оптимістичною тональністю, а також у визначенні лінгвокогнітивних механізмів реалізації тональності комічної.

Література

- Йейтс Ф. Искусство памяти. – Режим доступу: <http://psylib.org.ua/books/yates02/txt08.htm> *Краткий словарь когнитивных терминов* / под. общ. ред. Е.С. Кубряковой. – М.: Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. – 245с.
- Лейбниц Г.В. Об универсальном синтезе и анализе. – Соч. в 4 томах. – М.: Мыслитель, 1984. – Т. 3. *Луньова Т.В.* Лексикалізований концепт ГАРМОНІЯ в сучасній англійській мові: структура і комбінаторика: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Луньова Тетяна Володимирівна. – К., 2006. – 348с. *Маяренко І.О.* Комбінаторика етноконцепту БУМЕРАНГ в австралійських поетичних текстах. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Rgf/2010_896/Malar.pdf
- Мамедов А.* Тюркские согласные: анлаут и комбинаторика / А. Мамедов. – Баку: Элм, 1985. – 208 с. *Мороз О.Л.* Мовні та позамовні чинники формування тональності поетичного тексту // Південний архів. Філологічні науки: Збірник наукових праць. – Вип. 1. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2011. – С. 136 – 140. *Попова З.Д., Стернин И.А.* Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 314с. *Приходько А.М.* Концепти і концепто-системи в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 334с. *Солнцев В.М.* Язык как системно-структурное образование / В.М. Солнцев. – М.: Наука, Глав. ред. Восточной л-ры, 1977. – 341с.